

Makale / Article

Kureyş'in Habeşistan Elçiliğinden Hz. Peygamber'in Yemen Valiliğine: Abdullah b. Ebî Rebî'a (ö. 35/656)

Halil Ortakcı*

Ümit Eskin**

Özet

Mekke'nin önde gelen isimlerinden olan Abdullah b. Ebî Rebî'a (ö. 35/656), Mahzûmoğulları ailesine mensuptur. Habeşistan, Yemen ve şam bölgelerine ticarî ziyaretlerde bulunmuştur. O, Kureyş'in Habeşistan elçisidir. Bedir ve Uhud gibi savaşlarda müşrikleri finanse etmiştir. Buna mukabil, makul ve dengeli bir siyaset izleyerek Müslümanlarla ilişkisini tamamen koparmamıştır. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber tarafından Yemen'in Cened şehrine vali olarak tayin edilmiştir. Hz. Ali dönemine kadar bu görevine devam etmiştir. Hz. Osman'ın katli üzerine isyancılarla mücadelede taraf olmuştur. Bu makalede Kureyş'in önde gelen isimlerinden olan Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın biyografisi, dönemin önemli olaylarındaki rolüyle bağlantılı biçimde sunulmuştur. Böylece Kureyş'in Habeşistan elçisi olan Abdullah'ın Hz. Peygamber tarafından Yemen'e vali olarak tayin edilme süreci ortaya konulmuştur. Ayrıca Hz. Osman'ın seçim sürecinden katline kadarki süreçte takındığı siyasî tavır ve tuttuğu taraf hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşlâm Tarihi, Kureyş, Hz. Peygamber, Habeşistan, Yemen, vali, Abdullah b. Ebî Rebî'a.

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İşlam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İşlam Tarihi Anabilim Dalı, halilortakci@hotmail.com, orcid: 0000-0003-1459-843X.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İşlam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İşlam Tarihi Anabilim Dalı, umiteskin@istanbul.edu.tr, orcid: 0000-0001-7159-836X.

From the Quraysh's Envoy to Abyssinia to the Prophetic Governorship of Yemen: 'Abdallāh b. Abī Rabi'a (d. 35/656)

Abstract

'Abdallāh b. Abī Rabi'a (d. 35/656), a prominent figure of Mecca, was affiliated with the clan of Banū Makhzūm. He engaged in commercial visits to various regions such as Abyssinia, Yemen, and Damascus. Notably, he served as the envoy of the Quraysh to Abyssinia and provided financial support to the polytheists in battles like Badr and Uhud. Despite this, he adopted a judicious and balanced political approach, refraining from completely severing his ties with the Muslim community. After the conquest of Mecca, he embraced Islam and was appointed by Prophet Muhammad as the governor of the city of al-Janad in Yemen, a position he held until the era of Caliph 'Ali. Following the assassination of Caliph Uthman, he sought to bring the killers of the slain caliph to justice by engaging in a struggle against the insurgents. This article presents the biography of 'Abdallāh b. Abī Rabi'a, one of the prominent figures of the Quraysh, shedding light on his significant role in the events of that period. Specifically, it elucidates the process through which Abdullah, the Quraysh's envoy to Abyssinia, was designated as the governor of Yemen by Prophet Muhammad. Additionally, it provides insights into 'Abdallāh b. Abī Rabi'a's political stance and the position he took during the period spanning from the election process of Caliph Uthman to his assassination.

Keywords: Islamic History, Quraysh, Prophet Muahammed, Abyssinia, Yemen, governor, 'Abdallāh b. Abī Rabi'a.

Giriş

Hız. Peygamber (s.a.v.), nübüvveti süresince çeşitli muhataplarla karşılaşmıştır. Özellikle İslâm davetinin Mekke döneminde müşrikler içerisinde kendisine ve Müslümanlara zarar vermeye çalışanlar olmuştur. Ancak aralarında Mekke’de Hâşimoğullarına uygulanan boykotun kaldırılması için çabalayan Hişâm b. Amr¹ gibi insafli isimler de vardır. Dolayısıyla müşriklerden bahsedildiğinde hepsi aynı özelliklere sahip kişiler akla gelmemelidir. Yirmi üç yıllık tebliğ sırasında müşriklerden İslâm’a girenler olduğu gibi şirk inancı üzerine vefât edenler de olmuştur. Buna paralel olarak dini kabul edenlerin câhiliyedeki sosyo-kültürel durumu, İslâm’dan sonraki faaliyetlerinde belirleyici rol üstlenmiştir. Esasında bu durum, Kureyş kabilesinin yarımada içerisindeki merkezî konumuyla ilintilidir. Hız. Peygamber, buna vurgu yapmak için “*İnsanlar, hayırda da şerde de Kureyş’e tâbidirler.*”² buyurmuştur. Dolayısıyla ister Müslüman olsun ister olmasın Kureyş’in önde gelenlerinin hayatını incelemek, İslâmî tebliğin mahiyetini anlamaya yardımcı olacaktır. Kureyş kabilesi, Yemen-Şam ticaret güzergâhını kontrol altında tutan tüccar bir topluluktur. Ticaretteki maharetleri sebebiyle büyük kârlar elde ettikleri gibi farklı coğrafyaları görme fırsatına sahip olmuşlardır. Karşılaştıkları farklı etnik gruptan insanlarla ticarî muamelelerde bulunmuşlardır.³

Hız. Peygamber, Kureyş içerisinde Velid b. Mugîre (ö. 1/622) ve Amr b. Hişâm (ö. 2/624) gibi seçkin isimlerin Müslüman olmasına özel önem vermiştir. Ancak şehrin önde gelenlerinin çoğunluğu Mekke’nin fethinden sonra Müslüman olmuştur. Bu kişilerden biri de Abdullah b. Ebî Rebî’a el-Mahzûmî’dir. O, iman etmeden önce elçilik ve komutanlık vazifesini yapmış zengin bir isimdir. Zenginliğini de Yemen-Şam arasında çıktığı ticarî seferlere borçludur. Mekke’nin fethinden sonra Müslüman olan Abdullah’ın yönetim tecrübesinden istifade etmek için Hız. Peygamber, onu Yemen’e vali tayin etmiştir. Dolayısıyla o, toplum içerisindeki konumunu Müslüman olduktan sonra da korumayı başarmış bir isimdir. Ancak erken dönemlerden itibaren ismi, belki de fetihlerin aksi istikametinde kalan Yemen’de bulunması sebebiyle gölgede kalmış ve hayatına

1 İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafiz eş-Şelebî (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 1/374-376.

2 Müslim, “İmâre”, 3.

3 Ahmet Turan Yüksel, “Yakın Doğu’da Ticaret Merkezleri ve Panayırılar”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1994), 312-314; Ticaret yapılan alanlar ve seyahatlerin toplumsal anlamda ortaya çıkardığı etkileşim için bk. Hüseyin Baysa, *Kureyş Kervanları: Hukuk Sosyolojisi Açısından Vahiy Döneminde Ticarî Hayat* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 76-97.

yeterli ehemmiyet verilmemiştir. Yine o, Hz. Osman'ın halife seçimi ve katli sonrasındaki hadiselerde etkili olan ancak ismi göz ardı edilen isimlerden biridir. Bu çalışmada Mekke'li müşrikler arasında önemli konuma sahip olan Abdullah'ın şahsî kabiliyetleri bağlamında hayatı ele alınacaktır. Böylece ismi Amr b. el-Âs (ö. 43/664) ve Hâlid b. Velid'le (ö. 21/642) birlikte geçen bu sahâbinin hayatı açığa çıkarılacaktır.

1. İsmi, Nesebi ve Aile Çevresi

Kureyş kabilesinin Mahzûmoğulları koluna mensup olan Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın Müslüman olmadan önceki adı Büceyr'dir. Kaynaklarda künyesinin Ebû Abdurrahman olduğu nakledilir. Mekke'nin fethinden (20 Ramazan 8/11 Ocak 630) sonra İslâm'a girmiş ve ismi Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirilmiştir. Soyunu belirten tam adı ise Ebû Abdurrahman Abdullah b. Ebî Rebî'a b. el-Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm şeklindedir.⁴ Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın babasının ismi net olarak bilinmemektedir. Amr veya Huzeyfe olduğuna yönelik nakiller bulunur. Ancak künyesinin Ebû Rebî'a olduğu kesindir.⁵ Lakabı ise Zû'r-Ramhayn'dır.⁶ Abdullah'ın annesinin adı Esmâ⁷ bt. Muharrib en-Nehşeliyye'dir.⁸

Kaynaklarda Abdullah'ın birden fazla evlilik yaptığı nakledilir. Rivayete göre Hafs b. Mugîre'nin kızıyla evlenmiş ve onu bir veya iki talakla boşamıştır. Bu hanım sonra Hz. Ömer ile evlenip boşanmıştır. Abdullah b. Ebî Rebî'a, hastalanıp ölümü yaklaştığında hanımlarına mirasta ortak olması için onunla tekrar evlenmiştir.⁹ Bu da vefât etmeden önce birden fazla hanımla evli olduğuna işaret eder. Çocuklarından bazılarının isimleri tespit edilmiştir. Erkek evlatlarının

4 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421), 6/89; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr – Riyâz ez-Zirikli (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996); İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, ed. Ali Muhammed el-Becârî (Dâru'l-Cil, 1996), 3/896; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizi's-Şahâbe*, thk. Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd - 'Ali Muhammed Mu'avvağ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 4/669.

5 İbn Kelbî, *Cemheretü'n-neseb li'l-Kelbî*, ed. Nâcî Hasan (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986), 129; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizi's-Şahâbe*, 8/16.

6 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 10/186.

7 İbn Kelbî, *Cemheretü'n-neseb*, 129; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizi's-Şahâbe*, 8/16.

8 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 10/186.

9 'Abdurrezâk eş-Şan'ânî, *el-Muşannef*, thk. Hâbibü'r-Rahmân el-A'zamî (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, ts.), 11/6/241, 348.

adları Abdullah, Abdurrahman,¹⁰ Hâris¹¹ ve Ömer'dir.¹² Abdurrahman ve Ömer'in anneleri Leyla bt. Utârid b. Hâcib b. Zürâre'dir.¹³ Ömer, meşhur Arap şairlerinden biridir.¹⁴ Mekke'de güvercin avlayıp yemesiyle meşhur olan Sayhâ isimli Habeş asıllı Hristiyan bir câriyeden doğan¹⁵ diğer oğlu Hâris, Abdullah b. Zübeyr'in Basra'ya atadığı idarecilerdendir.¹⁶ Ebî Rebî'a, ona bir deniz sahilinde denk gelerek 600 Habeşli ile birlikte esir etmişti.¹⁷ Kızları Ümmü Hakîm ile Amre ise Reyhâne bt. Ebrehe b. es-Sabbâh adlı hanımından dünyaya gelmiştir. Öteki kızları Ümmü'l-Cülâs ile Fâtîma'nın validelerinin isimleri ise meçhuldür.¹⁸

Abdullah b. Ebî Rebî'a, Kureyş'in önemli ailelerinden birine mensuptur. Bu durum, kardeşleri arasında önde gelen figürlerin olmasına sebep olmuştur. Söz konusu isimlerden biri Ayyâs b. Ebî Rebî'a'dır (ö. 15/636). O, ilk Müslüman olan sahâbilerdendir.¹⁹ Hz. Peygamber'e düşmanlık eden Ebû Cehil -Amr b. Hişâm- (ö. 2/624) ise onun anne bir kardeşidir.²⁰ Diğer anne-bir kardeşi Mekke'nin fethinden sonra Abdullah gibi İslâm'a girenlerden olan Hâris b. Hişâm'dır (ö. 18/639 [?]).²¹

Abdullah'ın doğum tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak câhiliye ve İslâmî dönemdeki faaliyetleri, Müslüman olduğu sırada genç olmadığını ortaya koymaktadır. 35/656 yılında bineğinden düşüp bacağını kırdıktan kısa bir süre sonra dayanamayarak vefât etmesi,²² evlilikleri ve çocuklarının sayısı bunu

10 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/89.

11 İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-Şahâbe*, 2/166.

12 es-Sedûsî, *Hazf min nesebi Kureyş*, thk. Selâhaddin el-Müneccid (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1986), 70.

13 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/89.

14 es-Sedûsî, *Hazf min nesebi Kureyş*, 70; Hakkında geniş bilgi için bk. Rahmi Er, "Ömer b. Ebû Rebî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/56-57.

15 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 10/186.

16 es-Sedûsî, *Hazf min nesebi Kureyş*, 70.

17 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 10/186.

18 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/89; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 3/1231.

19 İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 3/1231; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-Şahâbe*, 4/69.

20 Annelerinin adı Cülâs'tır. İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, 3/1230; Ayyâs b. Ebî Rebî'a, Hz. Peygamber tarafından Himyerilerin; "Hâris, Mesrûh ve Nuaym b. Abdükülâl'e" sefir tayin etmiş olduğu bir isimdir. bk. Abdülkerim Özeydin, "Ayyâs b. Ebû Rebî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/296; Mehmet Ali Kapar, *Diplomat Sahabiler* (Konya: Palet Yayınları, 2020), 66-70.

21 İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-Şahâbe*, 8/16.

22 el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, thk. Heyet (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifü'l-'Osmâniyye,

destekler niteliktedir. Ayrıca Amr b. el-Âs ile Habeşistan'a Müslümanları teslim almak için elçi olarak gönderilmesi²³ de Müslüman olduğunda yaşının genç olmadığını ortaya koyar.

Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın mensup olduğu Mahzûmoğulları, Ümeyyeoğullarıyla birlikte Kureyş'in en etkin ailelerindedir. Abdülmuttalib'in vefâtının akabinde Mekke'nin liderliğini Harb b. Ümeyye devralmıştı. Harb, Ümeyyeoğulları kabilesine mensuptu. Onun vefâtından sonra yönetim Abdullah b. Ebî Rebî'a ile aynı kabileye mensup olan Velid b. Mugîre'ye geçmiştir. Bununla birlikte kabileye söz konusu ismin verilmesinin nedeni, Mugîre b. Abdullah'ın dedesinin adının Mahzûm olmasıdır. Bu kişi Abdülmuttalib ile aynı zaman diliminde yaşamıştır. Mahzûmoğullarının Mekke içerisinde yer etmesinde önemli etkide bulunmuştur.²⁴

Mahzûmoğulları, Mekke'de ellerinin açık olması, zekâ ve gayretleriyle herkesin saygısını kazanmıştı.²⁵ Söz konusu nedenlerden ötürü Mekke'de risâlet görevinin başlangıcı esnasında Mekke ordusunun hazırlanması ve atlı askerlerin komutanlığı vazifelerini onlar yapıyordu. Hatta câhiliye döneminde yapılan Ficâr harplerinde kumandanlık görevini Ebû Cehil'in babası Hişâm b. Mugîre yerine getiriyordu. Mahzûmoğulları, Kureyş içerisindeki askerî konumlarını Medine döneminde Bedir ve Uhud gibi savaşlarda da korumuşlardır. Ancak Bedir Savaşı'nda Ebû Cehil'in öldürülmesiyle Mekke liderliğini Ebû Süfyân'a (ö. 31/651-52) kaptırmışlardır.²⁶

Mahzûmoğulları kabilesinin gücünden faydalanan Abdullah b. Ebî Rebî'a, Mekke görevleri içerisinde yer alan ve Adîoğullarından Ömer b. Hattâb'ın deruhte ettiği sefaret vazifesini devraldı. Çünkü bu vazifeyi yerine getiren Hz. Ömer, Müslüman olmuştu. Nitekim Habeşistan muhâcirleri Mekke'den gidince Necâşi'ye Amr b. el-Âs ile birlikte Abdullah b. Ebî Rebî'a sefir olarak gönderilmiştir.²⁷ Hz. Peygamber, Mahzûmoğullarının ileri gelenlerinden Amr b. Hişâm (Ebû Cehil) ve Velid b. Mugîre'nin ihtidasıyla dinin güçleneceğini biliyordu. Bu nedenle Amr'ın

ts.), 5/9-10; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizi's-Sahâbe*, 4/69.

23 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/333.

24 Mehmet Ali Kapaç, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/402; Âdem Apak, "İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/10 (ts.), 193; Rıdvan Gür, "Mahzûmoğullarının Mekke İçerisindeki Konumu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2015), 99-102.

25 Kapaç, "Mahzûm", 27/402.

26 el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî Vâkıdî, *el-Megâzi*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984), 1/70, 152, 220, 221, 222.

27 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/333.

İslâm'a girmesi için dua etmiş;²⁸ Velid'in dine girmesi için gayret göstermişti. Hatta Velid'e tebliğde bulunduğu sırada Hz. Peygamber'in yanına uğrayan âmâ sahabî Abdullah b. Ümmü Mektûm'a (ö. 15/636) yönelmeyecek yüzünü ekşitmişti. Bu sebepten ötürü kendisini uyararak için Abese Sûresi'ndeki âyetler inmişti.²⁹

Aile olarak Mahzûmoğullarının İslâm'a karşı genel tavırlarının olumlu olduğu söylenemez. Fakat Kureyş'in tüm kollarında olduğu gibi onlar arasında da İslâm'a girenler olmuştur. Mekke'de evini İslâm daveti için açan Erkam b. Ebi'l-Erkam (ö. 55/675), sonradan Hz. Peygamber ile evlenecek olan Ümmü Seleme (ö. 62/681) ve Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın kardeşi Ayyâş b. Ebî Rebî'a bu isimlerden bazılarıdır.³⁰

2. Câhiliyeden İslâm'a Abdullah b. Ebî Rebî'a

2.1. Tâcir

Abdullah b. Ebî Rebî'a, Mekke'nin önde gelen tâcirlerinden biriydi. Yemen'den buraya çeşitli baharatlar getirip satardı. Alışverişteki mahareti sebebiyle kısa süre içerisinde Mekke'nin zenginleri arasında yer edinmişti. Bu sayede şehirde saygın görevleri yerine getirmişti. Nitekim Kâbe'nin örtüsünü değiştirme işini her iki yılda bir o gerçekleştiriyordu. Diğer yıl ise Kureyş kabilesi toplanarak hep birlikte örtüyü değiştiriyorlardı. Söz konusu nedenle ona Kureyş'in tamamına bedel manasındaki "el-Idl" deniliyordu.³¹

Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın Mekke'nin köle tâcirlerinden biri olduğu bilinir. Onun sayısı 600'ü bulan Habeş asıllı kölelerinin olduğu rivayet edilmektedir.³² Tâcir olarak Habeşistan, Yemen ve Şam'ı ziyaretlerde bulunmasının kişiliğine tesir ettiği kesindir. Zira edindiği tecrübeler ve gördüğü farklı toplumlar uç tepkiler vermesine mâni olmuştur. Bu bağlamda Mekke'de Hz. Peygamber ve Müslümanlara işkence eden isimlerden olmamıştır. Ama toplum içerisindeki konumu ve görevlerinden feragat etmek istememiş; İslâm'ı kabul hususunda istekli olmamıştır. Bu anlamda onun Ebû Süfyân gibi Mekke'nin fethinden önce ve sonra maddî bakımdan kârlı çıkan isimlerden biri olduğu söylenebilir.

28 İbn İshâk, *Sîretü İshâk (Kitâbü's-siyer ve'l-megâzi)*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 182.

29 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/363, 364.

30 Mücahit Yüksel, "Kureyş'in Batınlarından Benî Mahzûm ve Tarihi Süreçteki Konumu", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 13 (2022), 51, 52.

31 Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *el-Egânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/73; Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devadârî, *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-gurer* (Kahire: İsa el-Babî el-Halebî, 1994), 4/286; Er, "Ömer b. Ebû Rebî'a", 34/56.

32 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 10/186.

2.2. Habeşistan Sefiri

İslâm'ın Mekke döneminde Müslümanlara işkence artmış ve himayesiz kalanların yaşaması için uygun bir ortam kalmamıştı. Vaziyeti gören Hz. Peygamber, onların âdil bir hükümdarın bulunduğu Habeşistan'a gitmelerini istemişti.³³ Bunun üzerine 615'te Habeşistan'a on beş kişi hicret etmişti. Habeşistan Necâşisi Ashame, onlara iyi mukabelede bulununca sonraki sene Mekke'den Habeşistan'a hicret edenlerin sayısı arttı. Kureyşliler, durumdan endişelenerek Müslümanların buraya hicret etmesini engellemeye karar verdiler. Dolayısıyla Amr b. el-Âs ile birlikte Abdullah b. Ebî Rebî'a³⁴ Habeşistan'a sefir olarak gönderildi.³⁵

Habeşistan'a giden Abdullah b. Ebî Rebî'a, Necâşî'nin yanına iki kez çıkmıştı. Birincisinde Amr b. el-Âs ile Mekke'den gönderilen hediyeleri sunmuşlardı. Müslümanların dinlerini terk ettiklerini söyleyerek iade edilmelerini talep etmişlerdi. Ancak Cafer b. Ebî Tâlib'in (ö. 8/629) yaptığı etkili konuşma buna mâni olmuştu. Bunun üzerine Abdullah ve Amr saraydan ayrılmıştı. Amr, Abdullah'a yarın Necâşî'nin yanına tekrar çıkacağını ve Hz. İsa'nın kulluğunu vurgulayan âyetleri zikredeceğini söylemişti. Teklifi dinleyen Abdullah, Necâşî'nin tutumunu görmüş ve ısrarın sonuç vermeyeceğini anlamıştı. İnsafı bir karaktere sahip olan Abdullah, Amr'a vazgeçmesini ve bu kadar acımasız olmamasını söylemişti. Habeşistan muhacirlerinin kendileriyle akrabalık bağları olduğunu hatırlatmıştı. Ancak Amr, onu dinlememiş ve bildiğini yapmıştı. Abdullah'ın öngördüğü biçimde Amr'ın girişimleri sonuç vermemişti. Hatta verdikleri hediyeler kendilerine iade edilmiş ve Habeşistan'dan çıkmaları istenerek küçük düşürülmüşlerdi. Dolayısıyla istediği sonucu elde edemeyen heyet, geri dönmek zorunda kalmıştı.³⁶ Elçilik vazifesi sırasındaki dengeli tavrı, onun kişiliği hususunda önemli ipuçları vermektedir.

33 İbn İshâk, *es-Sîre*, 213.

34 Amr b. el-Âs ile gönderilen elçinin, Umâre b. el-Velid b. Mugîre olduğu da ifade edilir. bk. Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 1/529; Ancak kabul gören yaygın rivayet onun Abdullah b. Ebû Rebî'a olduğu şeklindedir. bk. Levent Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 111, 112.

35 İbn İshâk, *es-Sîre*, 213; Amr b. el-Âs ile Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın Mekkeliler tarafından Bedir Gazvesi sonrası Habeşistan'a gönderildiği de nakledilir. el-Maqrîzî, *İmtâ' u'l-esmâ'*, thk. Muhammed 'Abdulhamîd en-Nemîsî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420), 1/40; Ancak Bedir Savaşı'ndan sonra Habeşistan'a Amr b. el-Âs ile birlikte giden kişinin Umâre b. Velid olduğuna yönelik aktarımlar daha fazla kabul görmüştür. İbn İshâk, *es-Sîre*, 167-170; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/89, 90; Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, 129.

36 İbn İshâk, *es-Sîre*, 213-216.

2.3. Bedir Savaşı

Mekke'de İslâm'ı yaymak için uygun bir ortam kalmayınca 622 yılında Müslümanlar Medine'ye hicret etmişti. Yurtlarındaki mallarına el konulan Muhacirler, Medine'de zor günler geçiriyordu. Hz. Peygamber, Kureyşlilerin Şam'a gönderdiği bir ticaret kervanının dönüş yolunda olduğunu haber almıştı. Böylece baskın için harekete geçildi. Bunu öğrenen Mekkeli müşrikler de önlem almaya gayret ettiler. Ordu kurmak için seferberlik ilan ettiler. Bu amaçla Nevfel b. Muâviye ed-Dilî, Mekke'de maddî bakımdan durumu iyi olan kimselerin yanına teker teker gitti. Nihayet Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın kapısına geldi. Ondan 500 dinar gibi yüksek miktarda bağış aldı. Huveytıb b. Abdüluzzâ ise 200 veya 300 dinar bağışta bulundu. Toplanan paralar ve zırh gibi savaş malzemeleriyle ordu teçhiz edilerek Bedir için yola çıkıldı.³⁷ Bunun neticesinde 17 Ramazan 2/14 Mart 624 tarihinde gerçekleşen Bedir Savaşı, Müslümanların galibiyetiyle sonuçlandı. Çok sayıda müşrik de esir edildi.

Hadiseler sırasında Abdullah'ın harp için maddî yardım dışında öne çıkan bir figür olmadığı görülür. Bu manada onun Mahzûmoğullarına mensup üç rehinenin fidyelerini ödemek üzere elçi olarak gönderilmesi önem taşır. Savaşa maddî destek veren isimlerden biri olarak Müslümanlarla iletişime geçebilmesi, uyguladığı denge politikasına işaret eder. Böylece o, Hz. Peygamber'in Medine'deki konumunu görmüş; müşriklerin işlerinin ne kadar zor olduğunu anlamıştı. Nihayetinde Abdullah, Mahzûmoğullarına mensup Hâlid b. Hişâm b. Mugîre, Ümeyye b. Ebî Huzeyfe b. Mugîre ve Osman b. Abdullah b. Mugîre'nin³⁸ her biri için 4000'er dirhem kurtarma bedeli vererek Mekke'ye dönmüştü.³⁹

2.4. Karede Seriyesi

Mekke müşrikleri, Bedir Savaşı'nda mağlup olmuşlar ve Arabistan'daki imajları büyük zarar görmüştü. Mağlubiyeti içlerine sindiremeyerek intikam almak gayesiyle Uhud için hazırlığa başlamışlardı. Bu arada da Medine'yi hedef alarak beklenmedik bir anda saldırıda bulundular. Hadiseden kısa süre sonra Necid yolu üzerinden Şâm taraflarına giden Mekkelilere ait bir ticaret kervanının haberi Hz. Peygamber'e ulaştı. Bu kervan yolculuğuna Mekke'nin önde gelenlerinden olan Abdullah b. Ebî Rebî'a da mallarıyla iştirak etmişti.

37 Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/33.

38 Bedir'de Hâlid b. Hişâm b. Mugîre'yi Sevâd b. Gaziyye; Ümeyye b. Ebî Huzeyfe b. Mugîre'yi Bilâl; Osman b. Abdullah b. Mugîre'yi Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî esir etmişti. Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/140.

39 Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/130, 140.

Hız. Peygamber, Zeyd b. Hârise'yi (ö. 8/629) kumandan olarak tayin ederek bir seriyye düzenlenmesini emretti. Müslüman askerler, Medine'den çıkarak kervanı pusuya düşürmek için Necid taraflarına doğru gittiler. Sonunda Karede Suyu olarak adlandırılan Rebeze ile Gamre'nin ortasındaki yerde kervana saldırı düzenlediler. Abdullah b. Ebî Rebî'a arkadaşlarıyla birlikte mallarını terk edip kaçmak zorunda kaldı. Böylece ekonomik olarak zarara uğradı.⁴⁰

2.5. Uhud Savaşı

Bedir'de hezimete uğrayan Mekke müşrikleri, intikam amacıyla askerî bir sefer için hazırlığa devam ettiler. Artık ticaret kabileleri de emniyetli biçimde Şam taraflarına gidemiyordu. Bu nedenle Kureyş müşrikleri, Ebû Süfyân'ın Şam'dan getirdiği kervandaki emtiyayı Abdullah b. Ebî Rebî'a ve arkadaşlarının talebi üzerine⁴¹ ordunun ihtiyaçlarını gidermek için kullanmaya karar verdiler.⁴² Abdullah b. Ebî Rebî'a da varılan mutabakata uygun biçimde kervanda yer alan mallarını orduya bağışladı.⁴³ Ardından da hazırlanarak sefere iştirak etti. Uhud Dağı önünde (7 Şevval 3/23 Mart 625) gerçekleşen harpte okçu birliğinin komutanlığını yaptı. Mesul olduğu okçu birliğinin sayısı ise 100'ü buluyordu.⁴⁴ Savaşta komutanlık yapması, kendisiyle aynı kabileye mensup olan Hâlid b. Velid gibi askerî yönünün olduğuna işaret eder. Mekkeliler açısından galibiyet sayılabilecek olan Uhud Savaşı'ndaki komutanlığı, toplum içerisindeki itibarını arttırarak müşriklerin akıl danıştığı bir isim olmasına imkân sağlamıştır.

40 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 1/198.

41 İbn Ebî Hâtim, *Enfâl Sûresi'nin 36. âyetinin Abdullah b. Ebî Rebî'a ve Bedir'deki yakınları hakkında indiğini şöyle anlatır*: "Bedir ashâbı, Kureyşlileri mağlup ettiğinde Ebû Süfyân kervanıyla birlikte Mekke'ye döndü. Abdullah b. Ebî Rebî'a ve Bedir'de savaşa katılan kardeşleri yürüdüler ve şöyle dediler: "Ey Kureyş topluluğu! Muhammed sizi ezdi. Hayırlılarınızı öldürdü. Bu mallarla bize yardım edin. Belki böylece savaşta bizden öldürülenlerin intikamını alırsınız." Kureyşliler bu öneriyi kabul edince "إن الذين كفروا ينفقون أموالهم ليصدوا عن سبيل الله / *Şüphesiz inkâr edenler, Allah'ın yolundan alıkoymak için mallarını harcarlar.*" âyeti inmiştir. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l Qur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed eţ-Ṭayyib (b.y.: y.y., 1419), 5/1698.

42 İbn İshâk, *es-Sîre*, 322, 323.

43 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 1/203, 204.

44 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 1/220; İsmail Lütü Çakan, "Abdullah b. Ebû Rebîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/96.

2.6. Mekke'nin Fethi

Müşrikler, Uhud Gazvesi'nin akabinde Müslümanları zor duruma düşürmek için yeni bir askerî harekât (Hendek Gazvesi (5/627) tertip etmişlerdi. Seferden istenen sonucu elde edemeyince Medine'ye karşı siyasî üstünlük kuramayacaklarını anlamışlardı. Bu durumun da etkisiyle sonraki sene Hudeybiye Antlaşması (6/628) imzalanarak taraflar arasında barış tesis edildi. Söz konusu süreçte henüz İslâm'a girmemiş olan Abdullah, müşriklerin akıl danışıp değer verdiği mühim isimlerden biri olmayı sürdürdü. Bir vakit sonra Mekkeli müşriklerin ittifaklıları olan Bekiroğulları, Hudeybiye Antlaşması'na uymayarak Müslümanlarla müttefik olan Huzâ'a kabilesine baskın düzenledi. Bunun üzerine durumdan endişelenen Abdullah b. Ebî Rebî'a, Ebû Süfyân'a gitti. Hz. Peygamber'in Mekke'ye askerî harekâta girişmeden acil tedbir alması talebini beraberindekilerle birlikte ilettiler. Durumun vahametini gören Ebû Süfyân, Medine'ye giderek antlaşmayı yenilemeye gayret etti. Ancak tüm girişimleri sonuçsuz kalarak Mekke'ye dönmek mecburiyetinde kaldı.⁴⁵

Müşriklerin anlaşmayı ihlali üzerine Hz. Peygamber, Medine'den harekete geçti. Sayısı 10.000'e ulaşan İslâm ordusu, Mekke'ye yöneldi. Askerler, Merrüzzahrân adlı yere gelinceye kadar Kureyşlilerin harekâttan haberi olmamıştı. Hal böyleyken Hz. Peygamber'in ordusu dört koldan Mekke'ye girdi. Resûlullah'ın isteği üzerine karşı bir mukavemet olmadıkça harp edilmedi. Ordudan kaçanlar takip edilmedi. Kimseye zarar verilmemesi için ihtimam gösterildi. Fakat karşı koyan bazı kimselerle gerçekleşen olaylarda 12 yahut 28 kişi katledilmişti.⁴⁶

Mekke'nin fethinden sonra bazı müşrikler, İslâm'a girmemiş ve Hz. Peygamber tarafından bu konuda serbest bırakılmıştır.⁴⁷ Abdullah b. Ebî Rebî'a da bu kişilerden biridir. Fetih günü o, bazı kişilerle birlikte Hz. Ali'nin (ö. 40/661) kız kardeşi Ümmü Hânî'ye (ö. 50/670'ten sonra) gelerek emân istemiştir. Bunun üzerine Ümmü Hânî, eşi Hübeyle b. Ebi'l-Vehb el-Mahzûmî'nin akrabası olması nedeniyle onun ve beraberindekilerin bu taleplerine olumlu cevap vermiştir. Bu sırada Hz. Ali, zırhını kuşanmış biçimde oraya gelmiş; Abdullah ve beraberindeki müşrikleri öldürmek istemiştir. Durumdan endişelenen Ümmü Hânî, o zamanın örfü gereği üzerlerine elbise atarak bu kişilerin himayesinde olduğunu göstermiştir. Hz. Ali'nin öfkesini gören Ümmü Hânî, "Şayet birini katledeceksen önce benden başla!" demiştir. Ümmü Hânî, Hz. Ali ayrılınca Abdullah ve beraberindekileri evinde gizleyerek Resûlullah'ın yanına gitmiştir. Hz. Peygamber,

45 Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/730, 780-790.

46 Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/825-828.

47 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/412.

ona geliş sebebini sormuştur. Ümmü Hânî; Abdullah ve beraberindekilere emân verdiğini, ancak Hz. Ali'nin buna aykırı bir tavırla onları öldürmek istediğini ifade etmiştir. Konuşmayı dinleyen Hz. Peygamber, "Kime emân verirsen biz ona emân veririz. Kimi himaye edersen biz onu himaye ederiz!" diyerek onu desteklemiştir. Ümmü Hânî evine döndükten sonra Abdullah b. Ebî Rebî'a'ya Resûlullah'ın himayesine girdiklerini, şayet arzu ederlerse misafirliğe devam edebileceklerini, isterlerse de kendi evlerine dönebileceklerini söylemiştir. Abdullah da iki gün Ümmü Hânî'nin meskeninde kalmıştır. Mekke'deki belirsizlikler netleşince evine dönmüştür.⁴⁸ Bu olaydan sonra Abdullah'ın aldığı emâna güvenerek güzel elbiseler içerisinde rahat tavırlar sergilediği nakledilir. Durumdan rahatsız olan bazı Müslümanlar, onu Hz. Peygamber'e şikâyet etmişlerdir. Ancak Resûlullah, emânlı olması nedeniyle ona müsamaha ile mukabelede bulunmuştur.⁴⁹

3. Müslüman Abdullah b. Ebî Rebî'a

Mekke'nin fethinden sonra müşriklerden bazılarıyla birlikte Abdullah, emân alarak "tulekâ" statüsünde serbest bırakılmıştır. Bu minvalde bir süre daha Mekke'de ikamet edebilmiştir. Onun fetihten sonra tam olarak ne zaman Müslüman olduğu ise net değildir. Bazı kaynaklarda Mekke'nin Hz. Peygamber tarafından ele geçirildiği gün, İslâm'a girdiği rivayet edilmektedir. Ancak emân aldığına ve tulekâdan olduğuna dair rivayetlerin bulunması,⁵⁰ fetih günü değil de sonraki günlerde Müslüman olduğunu akla getirmektedir. Huneyn'e kadar geçen 17 günlük süreçte İslâm'a girdiği kesindir. Ancak kalbine imanın tam olarak yerleşmesinin daha uzun sürdüğü anlaşılmaktadır.

3.1. Huneyn Savaşı

Mekke'nin fethinden sonra Hevâzin kabilesinin yaşadığı Huneyn üzerine yapılan sefere (8/630) Abdullah b. Ebî Rebî'a da katılmıştır.⁵¹ Hz. Peygamber, Huneyn üzerine düzenlenecek gazve için, aralarında Abdullah'ın da yer aldığı bazı Mekkelilerden borç almıştır. Böylece askerî seferin masraflarını çıkarmak istemiştir. Bu çerçevede Huveytub b. Abdüluzzâ'dan (ö. 54/674 [?]) 40.000, Safvân b. Ümeyye'den (ö. 41/661 [?]) 50.000 ve Abdullah b. Ebî Rebî'a'dan

48 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 2/829-831.

49 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/84.

50 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/90; İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyizi's-Şahâbe*, 4/69, 70.

51 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 3/895.

40.000⁵² dirhem almıştır.⁵³ Resûlullah, Huneyn'den zaferle dönünce ele geçirilen ganimetlerle onlara olan borcu ödemiştir. Abdullah'a da parasını geri vermiş ve “*Borç paranın karşılığı övgü ve vefâdır! Allah, malına ve evlâdına bereket versin!*” diyerek ona dua etmiştir.⁵⁴

Hz. Peygamber, fethin akabinde mütereddit biçimde İslâm'a giren Mekkelilerin kalplerinin İslâm'a ısınması için gayret sarf etmiştir. Bu çerçevede Huneyn Savaşı sonrası aralarında Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın da yer aldığı⁵⁵ yeni Müslüman olan kimselere Cî'râne'de ganimetten pay vermiştir. Böylece kalbinin İslâm'a ısınmasını sağlamıştır.⁵⁶ Sonrasındaysa Hz. Peygamber, Büceyr olan ismini Abdullah olarak değiştirmiştir.⁵⁷

3.2. Yemen Valisi

Hz. Peygamber, Mahzûmoğullarının önde gelenlerinden olan Abdullah'ı İslâm'a girdikten sonra idarî sahada görevlendirmiştir. Bu çerçevede onu Yemen'in Cened⁵⁸ bölgesine vali tayin etmiştir. Şüphesiz onun idareci seçilmesinde daha önceden Yemen'e gitmesi, burada ticarî faaliyetler yürütmesi, bölgeyi ve halkını daha iyi tanınması ve idarî tecrübeleri önemlidir. Buradaki vazifesi, Hz. Ebû

52 İbn Kâni', Abdullah'ın 30.000 dirhem borç verdiğini nakleder (İbn Kâni', *Mu'cemü's-Şahâbe*, thk. Şalâh b. Sâlim el-Mısrâtî [Medine: Mektebetu'l-Ğurebâ'i'l-Eseriyye, 1418], 2/95); Moğultay b. Kılıç ise miktarın 14.000 dirhem olduğunu nakleder. Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, thk. Adil b. Muhammed Ebû Abdirrahman - Üsâme b. İbrahim Ebû Muhammed (el-Fârûk el-Ĥadis li'l-Ĥibâ' ve'n-Neşr, 2001), 7/343 Farklı rivayetlere rağmen verdiği paranın 40.000 dirhem olma ihtimalinin daha yüksektir. Çünkü söz konusu miktar, Huveytub ve Safvân'ın verdiği 40.000 ve 50.000 dirheme daha yakındır. Ayrıca Nesâi'nin Abdullah b. Ebî Rebî'a'dan naklettiği şöyle bir rivayet vardır: “*Resûlullah (s) benden 40.000 dirhem borç aldı. Ona bir mal geldi ve bu borcu ödedi.*”; Nesâi, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), “Büyü”, 97.

53 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 2/863.

54 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 2/863; Nesâi, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Büyü”, 97.

55 Yılmaz Çelik, “Hz. Peygamber'in Zenginliğe Yaklaşımı ve Zenginlerle Olan İlişkileri”, *Mütefekkir* 5/9 (2018), 212.

56 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 3/944.

57 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/89.

58 Yemen, Hz. Peygamber döneminden itibaren genelde San'a, Cened ve Hadramevt olmak üzere üç idarî bölgeye taksim edilmiştir. Mezkr bölümlendirme, Hicâz'a yakınlığa göre belirlenmiştir. Cened ve ona bağlı yerler, Mekke'ye az bir uzaklıkta olması sebebiyle yukarı; San'a ve civarı orta; Hadramevt ve bağlı bölgeleri ise aşağı kısımlar olarak biliniyordu. Yâkût el-Ĥamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1995), 2/169.

Bekir zamanında da sürmüştür. Hz. Ömer döneminde San'a bölgesinin onun yetki alanına eklendiği nakledilir.⁵⁹ Bununla birlikte San'a valisi Ya'la b. Ümeyye et-Temîmî (ö. 60/679-80 [?]) olarak bilinmektedir. Ancak şikâyetler üzerine Hz. Ömer tarafından iki defa valilikten el çektirilmiş ve sonrasında yapılan idarî tahkikatta haklı olduğu görülerek göreve iade edilmiştir. Hz. Ömer, her iki süreçte de Mugîre b. Şu'be'yi vali olarak atamıştır. Bu bağlamda Cened'de vazife yapan Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın Mugîre b. Şu'be görevi teslim alıncaya kadar San'a'yı Cened'le birlikte kısa bir süre yönettiği söylenebilir. Çünkü San'a ve Cened bölgeleri görülen lüzum üzerine zaman zaman tek bir vali tarafından yönetilmiştir.⁶⁰ Bu bağlamda Abdullah, Hz. Osman'ın katline kadar yaklaşık yirmi beş sene Cened'deki vazifesini sürdürmüştür.⁶¹

Abdullah'ın valilik için gittiği Yemen'de dolaylı olarak ticaretle uğraştığı görülür. Câhiliyede baharat tüccarı olan Abdullah, güzel kokuların üretildiği ve dışardan getirildiği önemli bir merkez olan Yemen'den satın aldığı itriyatı, Medine'deki annesi Esmâ bt. Muharrib'e gönderirdi. Esmâ da bu kokuları şişelere koyarak Medinelilere satardı. Bu yönüyle Abdullah'ın annesi, Hz. Ömer döneminde Medine'de attarlık yapan iki kadından biri olmuştur. Ayrıca bu kokuları kadınlara veresiye sattığı rivayetlerde geçmektedir.⁶² Abdullah, böyle küçük ticarî teşebbüslerde bulunsa da asıl servetini câhiliye döneminde kazanmıştır. Valiliği sırasında aktif bir şekilde başka bir ticarî faaliyette bulunduğu dair bilgi yoktur. Bu bağlamda zenginliğini Yemen'deki görevi sırasında kazandığına yönelik iddialar doğru değildir.⁶³ Nitekim Yemen'le daha önce ticaret yapması, onun Hz. Peygamber tarafından bölgeye vali atanmasında etkili olmuştur. Şayet valiliği sırasında böyle bir servet edinmiş olsaydı; bu durum, Hz. Ömer tarafından sorgulanmasını ve cezalandırılmasını gerektirirdi. Çünkü Hz. Ömer, valileri malî hususta sıkıca denetlemiş; en ufak durumlarda dahi onları cezalandırmıştır.⁶⁴ Dolayısıyla Hz. Ömer döneminde görevine devam eden Abdullah'ın böyle bir serveti orada edinmiş olması, mümkün görünmemektedir.

59 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/91.

60 el-Cenedî, *es-Sülûk fi tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva' el-Hivâlî (San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1993), 165, 166, 177; Halil Ortakçı, *Câhiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Yemen* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, BDT, 20019), 29, 30, 40.

61 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/91.

62 Vâkıdî, *el-Megâzi*, 1/89.

63 Er, "Ömer b. Ebû Rebîa", 34/57.

64 Ünal Kılıç, *Peygamber ve Dört Halife Günlerinde Şehir Yönetimi ve Valilik* (Konya: Yediveren Kitap, 2004), 99, 165-175.

3.3. Güç ve İktidar

Abdullah b. Ebî Rebî'a, iktidarda nüfuz sahibi idarecilerden biriydi. Bundan dolayı Hz. Ömer, suikast sonucu yaralanmasının ardından yönetim hususunda bir kargaşa çıkabileceğini öngörmüştü. Belirlediği şûrâ heyetinin karar verememesi durumunda doğabilecek sorunlara Şam'dan Vali Muâviye b. Ebî Süfyân el-Ümevî'nin (ö. 60/680); Yemen'den ise Abdullah'ın gelerek müdahale edeceğini belirtmişti. Böylece şûrâ heyetinin karar sürecini hızlandırmak istemişti. Çünkü Hz. Ömer'in bahsettiği her iki isim de Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştu. Bu durum; Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) ve Sa'd b. Ebî Vakkas'tan (ö. 55/675) oluşan şûrâ heyetinin ihtilafsız şekilde karar almasını teşvik etmiştir. Ayrıca mezkûr rivayet, Abdullah'ın valilikle birlikte siyasetteki etkin rolüne işaret etmektedir.⁶⁵ Hatta o, heyettekilerden kendisinin de şuraya dâhil edilmesini istemiştir. Ancak bu isteği kabul edilmemiş ve hilafet meselesine karışmaması istenmiştir. Bunun üzerine Abdullah, karar sürecinde fikirlerinin dinlenmesini talep etmiş ve şöyle demiştir: “Şayet siz Ali'nin hilafetine biat ederseniz, biz işittik ve isyan ettik. Osman'ın hilafeti için biatte bulunursanız, işittik ve itaat ettik. Yemin ederim ki o ikisi birbirine benzemez. Allah'tan kork ey Abdurrahman b. Avf!”⁶⁶ Abdullah'ın Hz. Ali'nin hilafetini istememesinde, Mekke'nin en kuvvetli iki kabilesi olan Mahzûmoğulları ile Ümeyyeoğulları⁶⁷ arasındaki ittifakın payı olduğu düşünülebilir. Zira iki aile Hâşimoğullarından olan Hz. Peygamber'in tebliğine karşı durma hususunda ittifak etmişlerdir.⁶⁸ Tüm bunlar göz önüne alındığında Hâşimoğullarından Hz. Ali'yi değil de Ümeyyeoğullarından Hz. Osman'ı desteklemesi pek de şaşırtıcı değildir. Ancak söz konusu rivayette geçen “işittik ve isyan ettik” gibi abartılı ifadelerin Şia tarafından Hz. Osman taraftarlarını kötülemek amacıyla üretildiği akla gelmektedir. Zira İbn Ebî'l-Hadîd'in *Şerhu nehci'l-belâga* isimli eserinde bu rivayet üzerinde durularak Mikdâd b. Esved'in (ö. 33/653) Abdullah'a “Ey Allah'ın düşmanı!” diye seslenmesinden bahsedilir.⁶⁹ Dolayısıyla onun Hz. Osman'a destek çıkan isimlerden olduğu kesin olsa da henüz fitne hadiseleri olmadan Hz. Ali'ye düşmanca tavır takındığını düşünmek, pek de mümkün görünmemektedir.

65 İbn Sa'd, *et-Tabağâtü'l-kübrâ*, 6/90; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyizi's-Şahâbe*, 4/69, 70.

66 İbn Sa'd, *et-Tabağâtü'l-kübrâ*, 6/90, 91.

67 Apak, “İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu”, 194.

68 İrfan Aycan, “Hz. Osman'ın Ümeyyeoğullarıyla İlişkisi”, *Hz. Osman*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020), 165.

69 İbn Ebî'l-Hadîd- Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, *Şerhu nehci'l-belâga* (Kahire, 1959), 9/52.

3.4. Hz. Osman Tarafı

Abdullah b. Ebî Rebî'a, Hz. Osman ile sıkı münasebetler kurmuştur. O, bu çerçevede Nûbe asıllı bir köle olan Şair Sühaym'ı satın alarak Hz. Osman'a hediye etmiştir. Fakat Hz. Osman, kölenin şairliğini öğrenince "Benim şair bir köleye ihtiyacım yok. O, doyarsa sahibinin karısına ve kızına güzel şiirler söyler. Karnı doymayıp aç kalırsa da onları kötöleyen şiirler inşad eder." diyerek Sühaym'ı istememiştir.⁷⁰

Hz. Osman döneminin ikinci altı yılında çeşitli sebeplerden dolayı politik ve sosyal sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Her ne kadar halife bazı önlemler alsada da tam anlamıyla çözüm bulunamamıştır. Muhalif unsurlar olumsuz yaklaşımlarını isyan hareketine çevirmişlerdir. Söz konusu durum da büyük iç karışıklıklara ve savaşırlara neden olmuştur. Ekonomik anlamda dar boğaza girilen⁷¹ mezkûr zaman diliminde Hz. Osman ve bazı valileri tenkit edilmiştir.⁷² Bunun sonucu olarak da garnizon kentlerden yola çıkan isyancılar, hac mevsiminde gelerek Hz. Osman'la bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Yapılan istişareler sonucunda halife, onların yönetim hususundaki isteklerini dikkate alacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine isyancılar, Medine'den ayrılmışlardır. Fakat Mısır için yola çıkanlar, yoldayken Hz. Osman'ın bir adamını yakalamışlardır. Şahsın halifenin mektubunu taşıdığını fark etmişlerdir. Metni incelediklerinde Mısır valisine isyancıları cezalandırması emrini görmüşlerdir. Olaya öfkelenen isyancılar, Medine'ye dönerek Hz. Osman'ın evini kuşatmışlardır.⁷³ Hadise, Yemen'in Cened bölgesinde valilik yapan Abdullah b. Ebî Rebî'a'nın harekete geçmesine sebep olmuştur. O, Hz. Osman'ı korumak ve muhasarayı kaldırmak için Yemen'den katırına binerek yola çıkmış,⁷⁴ yoldayken Safvân b. Ümeyye'yle karşılaşmıştır. Bu sırada Safvân'ın atı Abdullah'ın hayvanına fazla yanaşmıştır. Bunun neticesinde katır ürkerek Abdullah'ı üstünden atarak bacağının kırılmasına neden olmuştur. Abdullah yaralı biçimde ancak Kurban Bayramı'nın ertesi günü Mekke'ye varabilmiştir.⁷⁵

Şehre girdiğinde Hz. Aîşe, halifeyi öldürenlerin cezalandırılması için davette bulunuyordu. Hz. Osman'ın sadık valisi olan Abdullah, çağrıya olumlu

70 el-İsfehâni, *el-Egâni*, 22/305, 307.

71 M. Mahfuz Söylemez, "Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi -Kufe Örneği", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2003), 65; Ünal Kılıç, "Küfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002), 256.

72 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, thk. Halil Mansûr (Beyrut, 1997), 28-30.

73 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5/549-551; et-Taberî, *Tarihü't-Taberî: Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1967), 4/637.

74 İbn Hacer, *el-İşâbe fî temyîzi's-Şahâbe*, 4/69.

75 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/91.

cevap vermişti. Ayağındaki kırık sebebiyle getirttiği bir divanın üstüne çıkarak Kâbe'ye gitmiş; burada Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması gayesiyle Hz. Âişe'nin başlattığı harekete iştirak edecek olanların masraflarını karşılayacağını ifade etmişti. Böylece insanları teşvik ederek maddi anlamda Cemel ashabını desteklemişti. Orduya katılanları teçhiz edip binek temin etmiş; fakat ayağı kırık olduğundan sefere katılamamıştı.⁷⁶

Câhiliyeden İslâm'a savaflara ekonomik destek veren bir isim olması, onun zenginliğini sürdürdüğünü göstermektedir. Hz. Osman'ı desteklemesindeki etmenlerden biri de hiç kuşkusuz Mahzûmoğulları ile Ümeyyeoğulları arasındaki kökü İslâm öncesine dayanan sıkı ilişkilerdir.

3.5. Kabile Faaliyetleri

Abdullah b. Ebî Rebî'a, yaşamı süresince akrabalık bağına gözetmiştir. Onun Mahzûmoğulları içerisindeki öncü konumu, hayatında etkin rol oynamıştır. Bu bağlamda Abdullah'ın kabilesiyle ilgili sorumluluk ve faaliyetleri devam etmiştir. O, kabile mensuplarına karşı mesuliyetlerini yerine getirmeye çalışmıştır. Hatta Abdullah, sefaret görevi dışında Habeşistan'a kendisiyle aynı kabileden olan Umâre b. Velîd'in karıştığı bir adli vaka için gitmiştir. Rivayete göre Bedir Savaşı'nın intikamını almak isteyen Kureyşliler, Habeşistan muhacirlerini teslim almak için⁷⁷ Amr b. el-Âs ve Umâre b. Velîd'i elçi olarak görevlendirmiştir.⁷⁸ Umâre, kabilesi içinde yakışıklılığıyla bilinen bir isimdir. O, yolculuk sırasında sarhoş olarak Amr'ın eşine karşı ileri geri konuşmuştu. Hatta Amr'ı denize atarak öldürmek istemişti. Bu durum, Amr'ı oldukça rahatsız etmiş ve Umâre'yi öldürmeyi düşünmüştü. Ancak sonrasında işin kan davasına dönmesinden korkarak bundan vazgeçmişti. Nihayetinde Habeşistan'a varmışlardı. Umâre'nin burada Amr'ın verdiği bilgi üzerine adı Necâşi'nin hanımıyla çıktı. Akabinde baskılara dayanamayan Umâre aklını kaybetti. Uzun bir süre bu şekilde yaşayan Umâre'nin durumu Mahzûmoğullarını endişelendirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer döneminde Abdullah b. Ebî Rebî'a ve beraberindeki bir grup, Habeşistan'a onu aramak için geldiler. Yabani hayvanların yaşadığı yerde kendisini buldularsa da Umâre, kısa bir süre sonra Abdullah'ın kollarında can vermiştir. Abdullah da onu defnederek Habeşistan'dan ayrılmıştır.⁷⁹

⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/91.

⁷⁷ Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, 129.

⁷⁸ Bu yolculuğun ticarî amaçlı olduğu da nakledilir. İbn İshâk, *es-Sîre*, 167.

⁷⁹ İbn İshâk, *es-Sîre*, 167-170; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/89, 90.

3.6. Vefâtı

Abdullah'ın nasıl vefât ettiği hususu net değildir. Bazı rivayetlerde isyancıların Hz. Osman'ın evini kuşattığı haberini aldıktan sonra halifeye destek için Yemen'den çıktığı ve yolda katırdan düşerek vefât ettiği aktarılır. Ancak başka nakillerde onun katırdan düşerek bacağının kırıldığı ve Mekke'ye yaralı biçimde getirildiği rivayet edilir. Yine bu aktarımlara göre o, Hz. Osman'ın kanını talep edenleri maddî olarak desteklemiştir.⁸⁰ Dolayısıyla vefâtının katırdan düşer düşmez meydana gelmediği açıktır. Mekke'de bir süre kaldıktan sonra geçirdiği kazanın etkisiyle vefât ettiği düşünülebilir.

Sonuç

Mekke'nin fethinden sonraki süreçte Müslüman olan Abdullah b. Ebî Rebî'a, zengin ve başarılı bir tacirdir. Aynı zamanda Amr b. el-Âs ile beraber Mekkeliler tarafından Habeşistan'a elçi olarak gönderilecek kadar önemli bir isimdir. İslâm'ın Mekke döneminde Hz. Peygamber'in tebliğine karşı olsa da aşırı tepkiler vermemiştir. Buna mukabil, Bedir ve Uhud savaşlarını finanse eden zenginlerden biridir. Bedir Harbi'nin akabinde Mahzûmoğullarından esir edilen iki kişiyi teslim almak için elçi olarak gönderilmiştir. Uhud'da Mahzûmoğullarına mensup bir isim olarak 100 okçuya komutanlık yapmış olması, sosyal konumunu yükseltmiştir.

Abdullah, Mekke'nin fethinden sonra doğrudan Müslüman olmak yerine beklemeyi tercih etmiştir. Bir süre sonra da iman etmiştir. Ardından Hz. Peygamber tarafından Yemen'e vali tayin edilmiştir. Ancak bölgedeki faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hz. Osman'ın vefâtına kadar vazifesini sürdürmüştür. Sıkı bir Hz. Osman taraftarı olan Abdullah b. Ebî Rebî'a, halife seçimi sırasında şûrâ heyetine müdahale etmek isteyecek kadar güçlü bir siyasî figürdür. Nitekim Hz. Osman'ın evinin isyancılar tarafından kuşatıldığı bilgisi kendisine ulaştığında Yemen'den hızlıca harekete geçmiştir. Hz. Âişe'nin önderlik ettiği harekete maddî destek sağlamıştır. Ancak ayağının kırık olması sebebiyle kendisi fiilen Cemel ashâbına iştirak edememiştir. Dönemi içerisinde güçlü bir siyasî profile sahip olan Abdullah'ın hayatının kaynaklara çok fazla yansımamasının en önemli sebeplerinden biri Yemen'den ayrılmamasıdır. Çünkü Hz. Ebû Bekir döneminden itibaren devlet, fetihlerin yönünü kuzeye çevirmiştir. Böylece Yemen, gerçekleşen gelişmelerin çok fazla haber önemi taşımadığı uzak bir bölge halini almıştır.

80 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6/91.

Kaynakça

- ‘**Abdurrezzâk eş-Şan‘ânî**, Ebû Bekr. *el-Muşannef*. thk. Hâbübu‘r-Rahmân el-A‘zamî. Hindistan: el-Meclisu‘l-‘İlmî, 2. Basım, ts.
- Apak**, Âdem. “İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/10 (ts.), 177-194.
- Aycan**, İrfan. “Hz. Osman‘ın Ümeyyeoğullarıyla İlişkisi”. *Hz. Osman*. ed. Ali Aksu. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020.
- Baysa**, Hüseyin. *Kureyş Kervanları: Hukuk Sosyolojisi Açısından Vahiy Döneminde Ticarî Hayat*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Belâzürî**, Aḥmed b Yahyâ b Câbir el-. *Ensâbü‘l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr – Riyâz ez-Zirikli. Beyrut: Dâru‘l-Fıkr, 1996.
- Buḥârî**, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b İsmâ‘il b İbrâhîm el-Buḥârî el-. *et-Târîḫü‘l-kebir*. thk. Heyet. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiratü‘l-Me‘ârifü‘l-‘Osmâniyye, ts.
- Cenedî**, Ebû Abdullah Bahaeddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub el-. *es-Sülûk fî tabakâti‘l-‘ulemâ ve‘l-mülûk*. thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva‘ el-Hivâlî. San‘a: Mektebetü‘l-İrşâd, 1993.
- Çakan**, İsmail Lütfi. “Abdullah b. Ebû Rebîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/96-97. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Çelik**, Yılmaz. “Hz. Peygamber‘in Zenginliğe Yaklaşımı ve Zenginlerle Olan İlişkileri”. *Mütefekkir* 5/9 (2018), 203-219.
- Devadârî**, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-. *Kenzü‘d-dürer ve câmi‘u‘l-gurer*. Kahire: İsa el-Babî el-Halebî, 1994.
- Er**, Rahmi. “Ömer b. Ebû Rebîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/56-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gür**, Rıdvan. “Mahzumoğullarının Mekke İçerisindeki Konumu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2015), 95-107.
- İbn Abdilberr**, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî‘âb fî ma‘rifeti‘l-aşḫâb*. ed. Ali Muhammed el-Becârî. 4 Cilt. Dâru‘l-Cil, 1996.
- İbn Ebî Ḥâtim**, Ebû Muhammed ‘Abdurrahman b Muhammed er-Râzî. *Tefsîru‘l-Kur‘ânî‘l-‘Azîm*. thk. Es‘ad Muhammed eṭ-Ṭayyib. 13 Cilt. b.y.: y.y., 1419.
- İbn Ebi‘l-Ḥadîd**, Ebû Hâmid İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâinî - Muhammed Ebü‘l-Fazl İbrahim. *Şerḫu nehci‘l-belâga*. Kahire, 1959.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b 'Alî b Muhammed el-'Asşkalânî. *el-İşâbe fi temyizi's-Şahâbe*. thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd - 'Alî Muhammed Mu'avvağ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafiz eş-Şelebî. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr. *Siretü İshâk (Kitâbü's-siyer ve'l-megâzi)*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.

İbn Kâni', Ebü'l-Huseyn 'Abdulbâkî b Kâni' bel-Bağdâdî. *Mu'cemü's-Şahâbe*. thk. Şalâh b. Sâlim el-Mısrâtî. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ğurebâ'î'l-Eşeriyye, 1418.

İbn Kelbî, Hişâm b. Muhammed. *Cemheretü'n-neseb li'l-Kelbî*. ed. Nâcî Hasan. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-İmâme ve's-siyâse*. thk. Halil Mansûr. Beyrut, 1997.

İbn Sa'd, Ebü 'Abdillâh Muhammed b Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421.

İsfehânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec el-. *el-Egânî*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.

Kapar, Mehmet Ali. *Diplomat Sahabiler*. Konya: Palet Yayınları, 2020.

"Mahzûm (Benî Mahzûm)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/402-403. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Moğultay b. Kılıç, Ebü Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî. *İkmâlü tehzi'bi'l-kemâl*. thk. Adil b. Muhammed Ebü Abdirrahman - Üsâme b. İbrahim Ebü Muhammed. el-Fârûk el-Hadisî li't-Tıbâ' ve'n-Neşr, 2001.

Kılıç, Ünal. "Küfelilerin Hz. Osman'a Muhalefet Etmelerinin Sebepleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002), 239-260.

Peygamber ve Dört Halife Günlerinde Şehir Yönetimi ve Valilik. Konya: Yediveren Kitap, 2004.

Mağrîzî, Ebü'l-'Abbâs Ahmed b 'Alî el-Huseynî el-. *İmtâ'u'l-esmâ'*. thk. Muhammed 'Abdulhamîd en-Nemîsî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1420.

Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b el-Haccâc el-Keşeyrî en-Nisâbüri. *Şahihu Müslim*.

- thk. Muḥammed Fuâd ‘Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İḥyâi’t-Turâsi'l-‘Arabî, 1374.
- Nesâî**, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ortakçı**, Halil. *Câhiliye'den Emevîlerin Sonuna Kadar Yemen*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, BDT, 2019.
- Özaydın**, Abdülkerim. “Ayyâş b. Ebû Rebîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/296-297. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Öztürk**, Levent. *İlk Hicret Habeşistan*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- Sedûsî**, Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris es-. *Hazf min nesebi Kureyş*. thk. Selâhaddin el-Müneccid. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, 1986.
- Söylemez**, M. Mahfuz. “Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi -Kufe Örneği”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2003), 63-86.
- Taberî**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-. *Târîhu't-Ṭaberî: Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1967.
- Vâkıdî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî. *el-Megâzî*. thk. Marsden Jones. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984.
- Yâkût el-Ḥamevî**, Ebû ‘Abdullâh Yâkût b ‘Abdullâh er-Rûmî. *Mu‘cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1995.
- Yüksel**, Ahmet Turan. “Yakın Doğu’da Ticaret Merkezleri ve Panayırlar”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1994), 309-334.
- Yüksel**, Mücahit. “Kureyş’in Batınlarından Benî Mahzûm ve Tarihi Süreçteki Konumu”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 13 (2022), 35-60.